

УДК 378 : 908 : 370

Матіяш Валентина Василівна

Кандидат педагогічних наук, доцент

*Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка***ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ ПЕДАГОГІЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА**

Розглянуто дефініції “краєзнавство”, “педагогічне краєзнавство”. Акцентовано увагу на різні підходи до тлумачення вищезазначених феноменів; визначено їх зміст та структуру. Виявлено предмет та об’єкт педагогічного краєзнавства, а також його напрями. Доведено, що педагогічне краєзнавство може виступати як засіб підготовки майбутніх фахівців.

Ключові слова: краєзнавство, батьківщинознавство, педагогічне краєзнавство.

В умовах динамічних перетворень у сучасному суспільстві особливу увагу привертають проблеми, пов’язані з використанням краєзнавчих засобів формування особистості, які сприяють утвердженню духовності, патріотизму, історичній пам’яті та національної культурної спадщини українців. Серед них вагоме місце займає педагогічне краєзнавство, соціогуманітарна парадигма якого стає дедалі пріоритетною.

Мета статті здійснити ретроспективний аналіз поняття “краєзнавство”, уточнити сутність феномену “педагогічне краєзнавство”.

На даному етапі свого розвитку педагогічне краєзнавство виступає універсальною дисципліною, до розуміння якого вибудовувались різноманітні підходи.

Протягом тривалого часу з’ясовувався його понятійно-термінологічний апарат, який сприяє внутрішній структуризації і зовнішньо-предметній орієнтації, в системі наук.

Між тим, навіть поняття “краєзнавство” широко і по-різному тлумачилося та узагальнювалося у педагогічній науці. Йдеться про його наукове осмислення на рівні дисертаційних досліджень (Л.Г. Басирова, Е.Т. Беккега, Г.А. Грішина, В.Я. Ляшук, А.К. Прокоф’єва, О.П. Фасенко) і в суто науково-практичному застосуванні (М.І. Ізосимов, П.В. Іванов, Н.А. Милонов, К.Ф. Строев, М.Д. Янко). З метою з’ясування сутності цього поняття ми зробили спробу більш ретельно його розглянути, враховуючи сталі в цьому плані підходи у педагогічній науці.

Більшість науковців схиляються до думки, що краєзнавство є безперечно дидактичною категорією.

Дослідник П.В. Іванов відзначає, що “шкільне краєзнавство можна визначити як доступне і посилене для учнів всестороннє і багатогранне за формою пізнання місцевого краю” [5, с.11]. Проте в цьому визначенні дещо “розмиті” грані краєзнавства. Вважаємо, що більш конкретного до трактування даного поняття підходить дослідник І.Т. Прус: “Краєзнавство слід розглядати як багатогранну діяльність – освітньо-пізнавальну, пошуково-дослідну, суспільно-корисну” [5, с. 11]. Не суперечить цьому визначенню думка К.Ф. Строева, що “сутність шкільного краєзнавства полягає у всебічному вивченні з навчально-виховною метою певної території свого краю за різними джерелами і, головним чином, на основі безпосередніх спостережень під керівництвом викладача” [8, с. 7].

Разом з тим існує думка (І.Г. Гревс, А.І. Дженс-Литовський, Д.Д. Семенов, А.Г. Ярошевський), що краєзнавство – це загальний принцип навчання та виховання на місцевому крайовому матеріалі.

Слід додати, що поширеним є тлумачення краєзнавства як активного методу пізнання навколишньої дійсності (А.Ф. Музиченко, Ф.М. Петров, А.П. Пінкевич). Існує погляд (І.І. Безкоровайний, М.Н. Скаткін), що краєзнавство не слід відносити до методів навчання та виховання. Дійсно, метод, як відомо, – це спосіб засвоєння знань, формування певних якостей особистості. Краєзнавство не розкриває конкретного способу пізнавальної діяльності. Вважаємо, що ця позиція має не досить наукове підґрунтя, адже саме через вивчення

красназничого матеріалу можна пізнати окремі явища, предмети. Це значить, що красназнавство може виступити як засіб навчання.

Проте одним з найбільш повних визначень красназнавства вважається судження професора А.С. Баркова, що широко використовувалося низкою авторів у їхніх публікаціях: "Красназнавство – комплекс наукових дисциплін, різних за змістом і частковими методами дослідження, що ведуть у своїй сукупності до наукового всебічного пізнання краю" [8, с. 5]. На думку спеціалістів (П.В. Іванов, В.Г. Смиронов), красназнавство не можна вважати науковою дисципліною, оскільки воно не має чітко вираженого об'єкта дослідження: результати красназничих досліджень переважно стосуються певної галузі науки. Однак, оскільки красназничу основу мають багато галузей наук та навчальних дисциплін, об'єктами можуть бути природа, економіка, історичне минуле, література, мистецтво, педагогіка і т.д., залежно від яких розрізняють види красназнавства.

Красназничі галузі науки не можна розглядати як другорядні. Вони є необхідним джерелом теоретичних положень, що мають загальний характер. Без знання особливого, специфіки місцевого неможливо створити загальну картину, пізнати і сформулювати загальні закони, розробити теорію, концепцію, і, водночас, загальне втілює в собі особливе, індивідуальне, окреме.

Використання місцевого матеріалу в навчанні та вихованні привернуло увагу багатьох педагогів. Так, ще Я.А. Коменський вважав пізнання навколишнього життя першоосновою навчання. Красназничий принцип "від близького до далекого", "від відомого до невідомого" сформульований ним у праці "Світ у картинках". Подальший розвиток цієї ідеї знаходимо у практичній та теоретичній діяльності Й.-Г. Пестолоцці та Ж.Ж. Руссо. Під впливом ідей провідних педагогів у Німеччині навіть виникає течія прихильників любові до рідного краю на основі його всебічного вивчення. Конкретне втілення ця ідея знайшла у вигляді спеціального предмета в австрійських і німецьких народних школах – батьківщинознавства. Цей предмет вважався фундаментальним.

Розвиток педагогічного красназнавства багато в чому зобов'язаний Ф.-А.-В. Дістервегу, який вніс принцип культуровідповідності в навчання та виховання [2, с. 139]. Цей принцип був сформульований К.Д. Ушинським як вітчизнознавство. У другій половині ХІХ століття в нашій педагогіці з'явився важливий напрямок – батьківщинознавство як вивчення малої батьківщини.

Інтенсивна розробка даної проблеми у вітчизняній педагогіці була пов'язана з іменами М.Х. Весселя, К.Д. Ушинського. Останній теоретично обґрунтував педагогічну діяльність з красназнавства.

Ці ж думки знаходять відображення і в педагогічній системі О.В. Духновича, який значну увагу приділив ідеї народності, суть якої він вбачав у тому, щоб українці мали школу рідної мови; рідною мовою повинні засвоюватись, зокрема, такі навчальні предмети, як історія, культура, народна педагогіка [3].

Пізніше С.Ф. Русова в роботі "Позашкільна освіта" вказувала, що потрібно, щоб знання не носили виключно теоретичний характер: потрібно вміти "вдихнути" в них життя [7, с. 58].

Загальну освіту народу, навчання рідною мовою, необхідність пізнання рідного краю боролися прогресивні українські педагоги Х.Д. Алчевська, С.А. Ананьїн, А.Ф. Музиченко, В.П. Родников, Я.Ф. Чепіга.

Зазначимо, що в педагогічну науку термін "красназнавство" ввів В.Я. Уланов. Він досить докладно описав порядок застосування красназничого матеріалу на уроках, необхідність участі вчителя у збиранні такого матеріалу, доцільність створення шкільних красназничих музеїв, посібників, висловив думку про введення красназнавства у плани вчительських курсів і семінарів.

Красназничий підхід у педагогіці програмували П.П. Блонський, П.С. Шацький. Зокрема П.С. Шацький зауважив, що "вчителям необхідно вивчати середовище, в якому живуть діти" [9, с. 420]. П.П. Блонський наголошував на важливості вправління дитини в громадській роботі через школу, сім'ю, вулицю, місто, село, батьківщину [1].

Вищезазначене зумовило той факт, що краєзнавству як засобові зв'язку навчання з життям було відведено важливе місце в перших навчальних планах шкіл України. Однією з перших фундаментальних праць у галузі краєзнавства того періоду була книга Є.А. Звягінцева "Вітчизнознавство і локалізація в народній школі", де обґрунтовувалась необхідність докорінної перебудови навчання на основі локалізації [4]. Саме використання краєзнавчого принципу посилює педагогічну цінність систем А.С. Макаренка та В.О. Сухомлинського.

Різновидом краєзнавчої роботи є педагогічне краєзнавство. На думку дослідників (А.Л. Ламашев, Б.І. Наумов), педагогічне краєзнавство "вивчає (як в історичному плані, так і в сучасному зрізі) місцеві особливості освіти, систему народної освіти, педагогічний процес у місцевих навчальних закладах, педагогічну творчість, творчу діяльність особливостей, практична діяльність яких прив'язана до певного регіону чи конкретної національності" [6, с. 128]. Отже, йдеться про те, що педагогічне краєзнавство також включає роботу з різноманітних напрямків краєзнавства, але лише за умови, якщо це здійснюється педагогом і з педагогічною метою. Педагогічна мета – основна ознака педагогічного краєзнавства.

Маючи неабияке значення для педагогіки як науки, робота з педагогічного краєзнавства проектується на педагогічну практику. Матеріали педагогічно-краєзнавчих досліджень використовуються вчителями в школах тієї місцевості, де проводилося дослідження, і мають певне значення для органів народної освіти.

Досліджуючи певні аспекти педагогічного краєзнавства, окремі автори (К.М. Абашаєва, А.М. Мар'їн, В.М. Овчиннікова) розглядають його як таку частину краєзнавства, що вивчає досвід школи, вчительських кадрів з навчання та виховання школярів у навчальний і позанавчальний час. Потім конкретно аналізують основні напрямки їх діяльності.

У зв'язку з цим варто, на наш погляд, уточнити предмет педагогічного краєзнавства. Вважаємо за доцільне врахувати, що предмет передбачає знання об'єкту дослідження з точки зору його структури і функцій, логічного та історичного зв'язків його елементів. Отже, предметом педагогічного краєзнавства може бути матеріал конкретної школи, шкільного колективу, унікальний досвід педагогічної діяльності окремих шкіл, районних відділів народної освіти, сільських та міських професійно-технічних училищ. Крім того, вищий педагогічний заклад, його система підготовки вчительських кадрів, а також обласні органи управління педагогічною діяльністю всіх установ у системі освіти теж становить предмет педагогічного краєзнавства.

Необхідно зауважити, що педагогічне краєзнавство відіграє провідну роль у системі краєзнавства і виступає одним із кінцевих завдань будь-якого виду краєзнавства. Так, при вивченні природи рідного краю, його історії суб'єктом дослідження досягаються й виховні завдання. У цьому розумінні всю систему краєзнавства можна розглядати в цілому як педагогічне краєзнавство. Проте не потрібно забувати, що існує власний об'єкт дослідження, властивий тільки йому – новітні методологічні, теоретичні і методичні висновки та положення педагогіки.

Отже, доцільно при з'ясуванні визначення педагогічного краєзнавства виходити з того, що це – наука про закономірності навчання та виховання молодого покоління на базі використання місцевого педагогічного матеріалу, передового педагогічного досвіду вчительських, адміністративно-керівних кадрів. Ця наукова галузь виступає активним засобом розвитку педагогіки як науки.

Дане визначення дає підстави стверджувати, що педагогічне краєзнавство як педагогічне явище має власну внутрішню складну будову, яка розкриває багатство його змісту.

Отже, нас зацікавило, який зміст вкладають студенти в поняття «педагогічне краєзнавство». Кількісні та якісні дані суджень подано у таблиці 1.

Таблиця 1

Змістовна характеристика поняття «педагогічне краєзнавство»
(за само оцінками судженнями респондентів)

Розподіл суджень респондентів	Абсолютне число	В %
Сутність поняття «педагогічне краєзнавство»		
Вивчення всіх видів краєзнавства учнями в школі	10	6
Вивчення місцевого педагогічного досвіду	17	11
Місцеві інноваційні технології навчання та виховання	20	13
Вивчення педагогічних традицій регіону	30	19
Педагогічна спадщина краю	35	22
Система знань про педагогіку рідного краю	46	29
Загалом	158	100

Даний дослідницький матеріал свідчить про досить поширене та розмите уявлення респондентів щодо змісту поняття «педагогічне краєзнавство». Саме тому виникає нагальна потреба у подальшому дослідженні цього багатогранного феномену з урахуванням умов, в яких перебуває суспільство і сучасна національна школа.

Література:

1. Блонский П. П. Избранные педагогические сочинения : [у 2 т.] . Т.1/ Под ред. В. П. Петровского. – М. : Педагогика, 1979. – 304 с.
2. Дистерверг Д. Избранные педагогические сочинения. – М. : Учпедгиз, 1956 – 377 с.
3. Духнович А. Народная педагогия в пользу училищ и учителей сельских / Духнович А.- Львов: Тип. ин-та Ставропигиенского, 1857. – Ч.1 – 92 с.
4. Звягинцев Г. Д. Родиноведение и локализация в школе/ Звягинцев Г.Д. – М. – Петербург: Госиздат, 1919. – 105 с.
5. Иванов П. В. Основы школьного краеведения/ Иванов П.В.-Петрозаводск, 1977. – 106 с.
6. Роль педагогического краеведения в профессиональной подготовке учителя. – АЛМа – Ата, Мектеп, 1986 – 128 с.
7. Русова С. Ф. Позашкільна освіта : Лекції, читані на позашкільному факультеті Київського педагогічного інституту/Русова С.Ф. – К. : Дзвін, 1911.- 88с.
8. Строев К. Ф. Краеведение / Строев К.Ф. – М. : Просвещение, 1974. – 142 с.
9. Шацкий С. Т. Педагогические сочинения. Т.3. / С.Т.Шацкий. – М.: Просвещение, 1964. – 458 с.